

Його почуття були ніжні, і проти зворушення не знаходив ніяких холодних заперечень. Навіть для брутальності, що часто йому допомагала, він не знаходив зараз слів.

— Вона наша, наша,—подумав він і ясно відчув межу, де кінчається «наше» і починається «вони».

Він був у піднесенім настрої, не помітив, як відчинилися двері і жінки почали виходити. Одна з старих підійшла до нього й подивилася просто в вічі:

— Чий будеш? А та ще ж наш голова!

— Здорові були, нене,—сказав Дронов щиро.

Жінки виходили з тихим шепотом. З невеличкої групи почувся високий нервовий сміх молодиці.

Коли Наташа вийшла, вона не здивувалася:

— Я знала, що ви тут,—сказала вона.

— Звідки?

— Ах, тепер думатимете, що телепатія, взагалі, щось таке наймовірне. А то, чого доброго, ще здумаєте, що я про вас думала.

— А чому ж ні?—набивався Дронов.

— Ай-ай, надто вже багато думаєте!

— А я просто поясню. Я майже щовечора вас турбую. А ви саме думали: вечір, хочеться самій побути, а от приплентається оте московське одоробло...

— Дронов!

— Слухаю.

— Ви цього не думаєте серйозно?

— Ну, а коли думаю?

— Тоді, я теж можу сказати, що я саме про вас думала.

— Наташа!

Поблизу нікого не було. На вулиці синіла вечірня темрява. Вони йшли повз чаркан запусілого шкільного двору.

Дронов енергійно підступив до Наташі й, не тямлячи себе, притяг її до себе. Плечі, скоряючись доторкнулися до грудей Дронова. Той покваном поцілував дівчину. Наташа не пручалася, й Дронов відчув, як її недосвідчені дівочькі губи

прийняли його поцілунок. Навіть трохи піднялася навшпиньках, щоб дотягтися до нього.

— Та-а-к,—сказав Мишка, задихаючись.

Дівчина шобігла вперед.

— Мишо, я вас прохаю тільки, помовчте трохи.

— Чому?

— Не питайте.

Спішили. Під їхніми ногами хрустіли передвечірні крижинки. Поспішали.

У їх було багато такого, про що вони могли б оповісти одне одному. Тим то й треба було мовчати.

В Наташиній кімнаті було, як завжди, тепло, затишно, порядок, дівоча чепурність.

Дронов допоміг їй скинути пальто. Поласував. Ще раз потяг до себе і довго, довго цілував їй обличчя, очі і двічі, болячись, із тремтінням, губи.

Вона зустрічала його поцілунки з заплющеними очима, а коли вони розплющувалися, в них здалека світилася глибина, віра, свідомість свого відходу до нього. Потім відсторонила Дронова.

— Розкажіть, що ви сьогодні робили.

XXXV

Комісія Іполітова скінчила роботу. Старий Телешов кров'ю кашляв на осередку. Кричав. П'ятнадцять глитаїв лишилися в остаточному списку.

— Ти, старий, зовсім втратив міру. Як тільки середняк, ти до глитаїв пхавш.

— Та не в тому сила, скільки має, а те, що нутро в нього глитаїське. Ворог.

— Дядю Захаре, а серед бідноти хіба мало глитаїських оборонців?

— Є.

— Ну от, бачиш?

Старий моргав зляканими очима, навіть повискував, як цуценя. В його погляді був жах, острах опинитися самотнім.

Клименко ухвалив список. Кирка чомусь смоктав зуби, був із чогось незадоволений.

Голосували.

— Завтра загальний схід.

Дронов готувався до звіту. Наташа допомагала йому. Мишка не показував, що він щасливий. Село жадібне до пліток. Прохання Наташине було для його законом. Тепер, коли їхні почуття плавали в чистому морі, він всіляко назирив соняшні береги. Він радісно віддавався відкриттю, що здатний кохати. Кохати не так, як балакають за це чоловіки проміж себе.

Він пізнав радощі женихання. Думав—скінчиться сівба, він запропонує жити вкупі. Наташа повідомила його, що глинтаї готуються чинити опір. Попереджала, що справа стане гостро. Село повне пліток, нашіптування, електрики перед бурею. Може на цьому сході почнуться сутички. Глинтайня виставить свій бар'єр. Брати доведеться високо. Всі помилки, що їх допустилися досі, будуть перешкодою.

Дронов цікавився, як молодий солдат перед першим боєм.

— Глинтай, глинтай.—Він уже більше як місяць тут і тільки раз бачив одну людину, про яку йому сказали, що то глинтай, але він насилу повірив, бо й цей на перший погляд не відповідав його уявленню про глинтая. Це був маленький, сухенький дідок із цапиною борідкою... Тільки очі йому скидалися на червоні очі яструба.

Дронов прийшов обідати. Фоміна не було дома. Марія Микитівна запрохала їсти. До столу сіли удвох із Сашею. Коли пройшла мабуть половина обіду, до кімнати увійшов дідок. Марія Микитівна злякано скинула на його очі.

— Ви що, тату?

— Я так, до дочки завернув.

Старий, видать, прийшов із пошти. Під пахвою в нього був жмут газет. До Дронова він привітався як знайомий. Саша здивовано поглядав то на старого, то на Дронова.

— Ну, що в газетах, дідусю?—спитав Дронов.

— Багато різного, і доброго, і поганого.

— А що ж там поганого?

— Можу вам сказати, коли вже цікавитесь. А те, що уряд не дотримується правильної політики.

— Та що ви, тату?

— Покинь ти, Машо, втручатися, коли в тебе не питаються. Знаю, якщо кажу.

Хазайка замовкла, тільки очі їй і далі неспокійно бігали.

— А чим же політика недобра? Може, колгосп?..

— Ні-і-і... колгосп це діло добре, коли правильно братися до нього.

— А як то правильно?

— Спішать люди. Ох і спішать.

— Не розумію, чим, власне, спішать.

— Поясню. Спішать тим, голубе, що перш, ніж збудувати одне, руйнують друге.

— А коли на місці старого треба будувати нове?

— Вачу, розумієтеся. У тім то й річ, що місця знайдеться скільки хочеш. Візьмим, приміром, вулицю. Будинків багато, а всі в ряд.

— Ясніш кажіть.

— Конкретно можу. Річ уся в тім, що уряд заможних руйнує, тих, що й худобу, й збіжжя державі дають, а натомість будує колгоспи.

— Припустім, що це не зовсім так. Ну й що?

— Колгосп є організація бідняків. Так я кажу?

— Теж не цілком точно, а в спілці з середняком.

— Гаразд! А чому страждають заможні? Навіщо деруть багатіїв?

— А ви так розумієте?

— Так. А ви гадаєте, тільки я один? В центрі гомонять про це. І навіть із головних. Я просто кажу, не знищувати треба добре збудоване заможне господарство, а поруч із ним, розумієте, вряд створювати організації бідних.

— А ви гадаєте, так було б можливо?

— Знайшлися б люди. Звірилися б тільки на нас, старих.

— Так. Пусти цапа в капусту,— промовив раптом Сапа.

Шулічі очі старого ліниво прокинулись.

- Сашку!
— Це я.
— Тебе хто питається?
— Ніхто.
— Ну, тоді заткнись.

Дронов насушив брови, потім, повернувшись до Саші, поляскав його по спині.

— Правильно, Сашку, добре сказав. Іншої відповіді немає. Старий, підібравши губи, почав погладжувати борідку. Посміхнувся.

— А може, звичайно, ми старі й справді нічого не тямимо.

Старий перейшов до іншої кімнати, де Марія Микитівна гриміла якимсь посудом.

Дронов спитав:

- Хто це такий?
— Це батько Марії Микитівни, Бахорев.
— Тобто дід твій?
— Мій? Ніколи,—сказав хлопець гостро.

Тільки тепер Дронову впала в око схожість хлопця й батька. Тверді очі, впертий рот.

— Моя мати вмерла років із вісім тому, а ця—тикнув пальцем через плече,—друга баба батькові. А старий отой—найголовніший глитай в Алешині.

... Одне слово, готуються глитайчики.

Дронову було цікаво. Але в його почутті було більше охоти змагатися. Та інше питання хвилювало його своєю незрозумілістю.

XXXVI

Ставлення партійців до Іполітова не в усіх було однакове. Більш від інших супився Захар Сидорович. Топкін скорявся його авторитетові, особливо відтоді, як після телефонної розмови Іполітова з Бурною колгоспові пообіцяли краму. Дума, як завжди, мовчав, посміхався. У Дронова було таке враження, ніби людина, прислухається. Між іншим, із Думою було

не зовсім гаразд, скаржилися, що поводитьсь по-начальницькому, їздить верхи на коні й наказує колгоспникам. Дума дістав від осередку попередження. Він прийняв його мовчки, сонно посміхався, тер собі бороду, і його совіші очі ліниво поверталися. Про Іполітова сказав якимсь:

— Зубчасте колесо.

Клименко часто підтримував Телешова, але якщо на того дуже натискали, бентежився. В такі хвилини він забирав у рот то один, то другий кінець своїх звислих вусів і жував їх.

Кооператор Коваль підлизувався до Іполітова, шушукався з ним, але перед Дроновим намагався удавати самостійного. Треба сказати, що симпатія була на боці Дронова, а сила—на боці Іполітова. Дронов не знаходив достатніх причин, щоб протиставляти себе представникові окружного комітету. Там, де йшлося про глитаїв, він покищо мовчав. Іполітов був людина тактовна й підкреслено оберігав авторитет Дронова. В суперечках він намагався схилити Дронова до своєї думки, та вже, коли це не вдавалося, на нього не зважав.

Телешов якимсь сказав:

— У нас дві голови. Чи не вийде двох тулубів?

— Кинь дурниці, старий,—перебив його Іполітов сердито. Іполітов вірив найбільше Комолінові та Фомінові. Тим то й не дивно, що в остаточнім списку серед п'ятнадцятих прізвищ не було Бахорева.

Дронов не гарячився. Він не зачіпав поки цього. Вичікував.

Глитайню округи ухвалено було, скоро скінчиться бездоріжжя, виселити на Зайців острів, величезний, покищо не залюднений лісовий трикутник на низу Чари.

На шосту годину вечора призначили загальний схід. Гадали, народ збереться о сьомій, але навіть не було й шостої, як Саша доповів Дронову:

— Михайле Йвановичу, церква захрясла вщерть.

Дронов послав записку Іполітову і ще раз переглянув свої тези.

— Сімдесят шість відсотків у колективі. До сівби ще півтора тижні. Ці півтора тижні мусять показати себе.. Кожке свідомий хлібороб... і таке інше.. В колгоспній стаїні понад чотириста коней, сорок волів, двадцять п'ять молочних... із молочними погано... Здають тільки ті, хто телят годують. Тільки двадцять глитайських корів. Стільки молока, що з ним нічого не почнеш... Бурна бомбардує телеграмами. Плугів і борін вистачає. Район настоює, щоб виявлену зайвину віддати киргизам, що живуть у південній частині краю. Вони цього потребують... Але це слизьке питання. Доведеться провести. Сіялки, соломорівки, трієри, снопов'язалки, молотарки... Цифри, цифри, цифри. Але з трактором доведеться чекати до осені. Щоправда, з грошима тепер уже покрощало. Крайколгосп асигнував дві тисячі карбованців під врожай. Гроші потрібні. Після сівби почнемо дещо будувати. Потім із зарплатнею. Він проти поденщини. За відрядну систему.

Згорнув бльок-нота. Жовтий портфель швидко проковтнув його. Рушив на збори. Біля самих воріт Кирка Писаренко біжить.

— Дронов, стій! З тобою дуже важлива розмова.—Кирка схвильований. Біля очей темні кола. Рот блідий. Ластовиння кричить.

— Мишко, біда,—промовив він, озираючись.

— Що сталося?

— Розумієш, перед самими зборами двоє прийшло до мене і подали заяви про вихід.

— Що таке?

— Так, так, хочуть виходити. Двоє з найкращих: Панько Сливка й Василь Кордін. Сказали, що сьогодні заберуть коней і струмент.

— А ти що?

— Заборонив. Сказав, що це мусить розв'язати управа.

— Ну, побалакаємо потім, а покищо нікому.

— Це, брате, не просто. Глитайські це вихватки.

Дронов зупинився, витер спітніле раптом чоло, махнув:

— Ех, Кирко, не треба все на глитаїв спихати. Ми теж чимало винні.

— Ми,—скрикнув Кирка,—і в очах йому промайнув жах перед цим відкриттям.—Кажеш, і ми винні? Ех, Михайле Йвановичу, мені й самому здавалося, та все боявся признатись.

— Так, так.

У хвіртці показався Фомін. Олександр Степанович був у дуже радісному настрої. Рушили.

— Побачимо, чия візьме,—сказав Фомін. І став докладно пояснювати, яка систематична робота піде на селі, коли вдасться позбутися глитаїв.

Оптимізм Фоміна не заразив Дронова. Він подивився на Кирку. Той принишк і похмуро крокував із ними.

Очевидячки, Фомін помітив це. Перейшов до іншої теми.

Церква справді гула. Біля входу групами стояли комсомольці. Вічкуткін відкликав Дронова вбік.

— Агітують,—сказав Вічкуткін,—сльози ллють, зглянутися просять. Чутки є, що дев'яносто чоловіка в списку.

— Кажуть, що не проти колгоспу, що сами підуть.

— Спізналися трохи,—засміявся Маркелов.

— Ну, хлопці, насамперед спокій і витриманість. Ніяких хуліганських вихваток. Краще прислухайтеся. Вчасно передане слівце допоможе більше, ніж десяток ляпасів.

Хлопці й дівчата реготалися.

— Ми розмістимся серед народу.

— Тільки, щоб було все як слід.

Підійшов старий Гіяцинтов, накинувся на Вічкуткіна:

— Цілий день носа не зволили показати, молодий чоловіче.

— Зборами був дуже заклопотаний, Миколо Миколайовичу.

Гіяцинтов привітався до Дронова, що його не раз при Вічкуткінові звав серйозним молодим чоловіком. «Хоча б було більше серед вас, комуністів, таких молодих людей». Вічкуткін зрадів старому.

— А ну-ну, Миколо Миколайовичу, от ви допіру зі мною сперечалися. Скажіть но Дронову те саме...

— Це ви про що?

— Про колгосп,—сказав Вічуткін загадково.

— Я сказав, що колгосп є не що інше, як відтягання форм рільництва назад до патріархальності... Розумієте? Це значить, що формою колгосп є не що інше, як патріархальна система.

— Дурниці говорите й поверхово міркуєте.

— Дуже цікаво.

— Ви, любий товаришу Гіяцинтов, забули про дитину, коли виливали воду з ночов. А машини? Ви про машини забули, на яких будується, переважно, колгоспна система.

Голосний і дужий сміх комсомольців увірвав старому терпець.

— От ваше, більшовиків, лихо, сперечатися не вмієте спокійно.

— Нема часу на те. Заті в еміграції суперечок за наш кошт не обкидаєшся.

— Ха-ха-ха, ха-ха-ха,—реготали навколо.

Обережно, щоб не спричинити товкотнечі, завінчував себе в тиск народу Дронов. Люди охоче давали йому дорогу.

Старий Телешов був уже там. Маленьку кімнату, колишню ризницю, накурив махоркою. Щиро поздоровкався з Дроновим, ніби тиждень не бачилися. Дронов передав йому одержану допіру телеграму за підписом Спіріна.

... Погода сприяє. Сніг тане. Всі сили треба напружити, щоб Бурнинський район до початку сівби міг рапортувати окрузі про суцільну колективізацію. Тому РВК пропонує...

— Темп. Не можна так. Не витримаємо. Де вже нам, грішним.

Дронов образився.

— Ми, робітники, не таке бачили,—буркнув він старому. Той найжився.

— Ах, ви—робітники. Ви, робітники, все можете. Вам тільки дмухнути—й гори немає... Ви робітники...

— Так, ми робітники...

— Ну, робіть, робіть,—сказав старий м'якше, бажаючи загодити Дронова.

— І ти робитимеш. Ти наш, ти партійний. Є дисципліна.

— Так, але критика так само є.

— Ти ніколи, дядю Захаре, не бувавш задоволений!—вкинув Топкін.

— А з чого радіти? Ех, коли б оці добрі глитайчики та могли б нас на часинку в руки взяти... Я був би задоволений. Добродушність... Терпіти не можу...

І сердито кинув додолу цитарку. Махорняний порох розсипався в повітрі. Хтось чхнув.

— Дід правду каже.

Дронов сам відчув у протесті старого чіткий досвід тяжкого життя.

Іполітов примусив публіку чекати на нього.

Люди входили й виходили, збираючись купкою. Перед церквою мужики, присівши на карачки, курили махорку, в її димі було багато задуми.

Те, що година і земля то тут, то там показує з-під снігу свої боки, це зараз ніби відходить на другий плян.

— Вийжджають глитайчики!

— Кажуть, більше як сорок ухвалили.

— Так їм і треба.

— А що глитай—не людина?

— Кому людина, а кому гірший від вовка.

— Ех, швидко забуваємо, люди...

— В тім то й річ, що добре пригадуємо.

— А що, поясніть, глитай поганого робив? Закон був такий. Багатів, хто вмів.

— У тім то й річ, що не той, хто вмів, а сміливий був,—сказав Вічкуткін, виступаючи вперед.

— Ну тобі радити ще рано, хлопче.

— Кажі, Колю.

— Ви кажете, товаришу Макєєв, що такий був закон. Це правда, а чому їх чіпають? За те, що був, їх ніхто не чіпав, а

за те, що тепер мусить бути, бо глитаї—у чім тут суть? У тім, що він хоче, щоб і надалі було так, як і тоді. Ну, та цьому не бути!

— Молодця, комсомольче.

— От так Гнатович, сказав як по-писаному.

— А ти зачекай, кажеш, багатшати. А ти що ж, хотів, щоб їм біднішати?

Навколо всі зацікавлені. Вічкуткін насунив брови. Од відповіді багато залежить.

— Ви все про багатство. Звичайно, не біднішати, а багатшати ми збираємось. Та тільки не так, щоб одним усе, а іншим нічого. А всім нарівно. От для чого колгосп.

Жінки в церкві туляться одна до одної. Очі їм вогки від сліз. Роти плаксиво підібрані. Але є й такі, що твердо дивляться вперед.

— Діти, чому діти страждають?

— А жінки?

— Покиньте,—перебиває енергійно Поля Ленькіна, жінка з твердим, як із каменя обличчям. (Вона партизанила разом із чоловіком у 1919 році).—Мого дурня теж посадовили. І правильно. Схаменеться. А ви тут про глитаїв. Навіть слезозу пускаєте. Проституція, діти! А коли вас ці ж глитаїчки за пуд борошна під себе клали? Це що було? І навіть чоловіки про це знали. А коли наші шмаркачі до школи ходити не могли,—то чобіт немає, то місця немає,—а для глитаїських синків завжди перший атестат.

В напруженій тиші було чути, як Медведєв нервово каплянув.

Фомін сіпнув дзвоника.

— Товариші, Алешинський загальний схід вважаю за відкритий. Порядок денний: доповідь комісії виселення.

— Дронова!..

— Потім товариш Дронов теж виступатиме в питаннях..

Розсипалося кілька оплесків. Дронов почервонів. Його погляд зустрівся з очима Наташі. Вони посміхалися, захопую-

вали. Він хутко перевів очі, але жінки, що стояли близько, усе жадібно примітили.

Іполітов устав... Звіт комісії був не такий короткий, як сподівався Дронов. Іполітов почав здалека, казав про те, що партія напружує всі сили в будівництві, щоб виконати розпочатий п'ятирічний план, але частину своєї енергії все ж таки мусить витрачати на те, щоб відбити все ще зухвалий наступ ворога. Говорив про китайський конфлікт, про червону армію.

Комсомольці почали плескати. Потім жінки... Вийшла овація. Віжукткін зтяг «Буденного». Бадьоро співали всі. Навіть діди гундосили. Іполітов не забув згадати й про отруєні пазурі папи римського, що зняв слово оборони за російську церкву, яку пролетаріят перетворює на клуби.

— Урра!

Навколо зловтішно сміялися, бо впізнали, що крикнув п'яничка Савушкін.

— А тепер всесвітня буржуазія із шкури лізе, бо остання їхня підпора для повороту старого ладу валиться.

Дронов помітив, як здригнулися вуса Фомінові, і між його жиливими пухнастими пальцями нервово затанцював жовтий хемічний олівець.

— Глитай,—це підпора внутрішнього й зовнішнього ворога. На глитая, непмана сподіваються англійські лорди в своїх мріях повернути царя. І треба сказати, що більшість глитайні—політично-грамотний ворог. Та ми знаємо, що коли бідняк іде в щільній спілці з середняком, цей глитай — нуль. У нас є певні факти, які доводять, що глитай нічим не гребує, щоб домогтися свого. Через церкву посилав жінок проти чоловіків, і ми знаємо про відріз, дубочок і ніж, ми знаємо й такі випадки, коли глитай підтримує зв'язок із білою еміграцією за кордоном.

Щось хруснуло... Дронов повернувся.

— Надзвичайно погані олівці в нас тепер роблять,—сказав Фомін, знімаювши й показуючи надвоє переламаного олівця.

Дронову ніколи не доводилось бачити Фоміна таким схвильованим.

Присутніх вразив малий список виселюваних.

— А Бахорева? А Якіма Семкіна? А Митькиних?

— Товариші,—крикнув якийсь чоловік.—Чого ви од Митькиних хочете? Адже він у колгоспі й середняк...

— Ага, Пашко, прибічник глітайський. Що дістав за це, Гайдуче? Коня з хомутом?

Дзвоник...

— Товариші, в кого є запитання до товариша Іполітова?

Тиша...

В президії нашвидку радяться. Дронов іноді шідкрандається очима до Наташі. Фомін уже спокійний. Вуса дугою. Тільки голову схиляє нижче, ніж звичайно.

— У кого запитання?—пропонує Медведєв.

— Дронова!..

— Дронов потім буде, товариші... до порядку.

— Давш голову!

— Що з новим статутом?

— Їж свій статут... підсмаж...

— Чи скоро на карточки переведуть нас, як у місті?

— Ха-ха-ха!

— Як із зерном? Ще КВД не ліквідували. Чому колгосп розпоряджається?

— Ковалю, як із сіллю?

— Сіль є,—крикнув Коваль.

— Чому заборонили базар?

— Хто хоче краму, землі й зерна,—крикнув Іполітов,—вступаай до колгоспу.

— Неправильно! Геть!

Дронов вискочив на трибуну.

— Ми верно для колгоспу пропускаємо через трієра, землю покищо ми встановили для колгоспу. Але зерна досить і землі досить. І подивимось, коли прийде день, скільки треба колгоспові, скільки односібникам.

— Правильно!

— Вірно!

Телешов підійшов до Дронова й потиснув йому руку.

— Спасибі за слово!

Іполітов сердито знизав плечима й послав записку Дронову: «Дронов, немає рації так ясно демонструвати нашу не організованість».

Дронів хотів розірвати записку, але його очі зустрілися з очима Наташі, і він поквапом засунув записку в кишеню. Телешов вийшов.

— Дай слово.

Промова старого була перейнята гіркістю й лютюю.

— Тоді, коли сільській бідності дається право розправитися з своїми лютими ворогами, ви тут жартуєте.—Старий підняв свій маленький стертий палець. Його очі розширилися, і погляд як гострий багнет краєв обличчя. Він скидався на голящий смолоскип. Його надломлене тіло випросталося.

— Це тільки перший список... А далі буде другий, третій і четвертий. Поки ми не будемо чисті. Поки не перетворимося на соціалізм.—Він вимовив «соціалізм», але не був кумедний цей маленький, сухорлявий дідок. Він був зворушливий.

Тривала тиша...

Говорив коваль Клименко. Його промова була розумна, м'яка, але в тоні не було вогню.

Ухвалювали резолюцію. Коли голосували, якась старенька заплакала.

— А, Мартинівно, при глтиаях плакала, а тепер за ними плачеш?

— Жалкооо!..

Її вивели.

Виступив Дронов. З раптової тиші відчув свій зв'язок із присутніми. Подавав цифри, малював майбутнє.

— Підчас сівби, а надто городньої роботи, треба відкрити ясла й дитмайданчики, для цього конче потрібно послати до Бурної шість жінок на курси няньок.

Сміялися. Подобалося.

Дронов звернув на менш певний ґрунт.

— Ми маємо й зайве. У нас більше, ніж треба, і плугів, і борін, а район прохає в нас для киргизів, що зараз тільки збираються осідати. Треба ділитися по-братньому, треба виконати вимогу району.

Ззаду заворушилися. Очі неспокійно заблищали.

— Як плуги? Кому, навіщо? Що за них дістанемо?—прокинулася в людях боязнь за свої речі.

Дронов казав далі:

— Є труднощі. Адже ми йдемо не второваним шляхом. Коли в когось буде путяща пропозиція, через управу проведемо її в життя.

Не встиг Медведєв устати, щоб запропонувати висловлюватись, як звідусіль посипалися запитання:

— Товаришу Дронов, скажіть, чому не можна продавати на базарі молоко без дозволу колгоспу?

— З чого мені жити, коли один пуд борошна на всьому дворі?

— Коли курей записують, чому не відкривають загальні їдальні?

— Що буде з коровами?

— Правда, що на весні село зруйнують і збудують семиповерховий будинок?

Дронов дістає багато записок. Серед них одна написана друкованими літерами:

— Твоїх днів лишилось небагато.

Дронов мовчки передає записку Іполітову.

У другій записці:

— Вчувайтесь добре в ці запитання, тільки з них ви зможете взнати припущені помилки. Вдумуйтеся. Н.

— Наташа!—Дронов дивиться на неї. Наташа киває головою. На її обличчі тривога, неспокій.

Виходить Фомін.

Дронов уперше чує його перед народом. Говорити вмів. Між словами робить вдумливі павзи. Натискає на скептиків, витягає з кишені список і показує:

— Кажете, що в колгоспі погано живемо; і ніхто не вступатиме. Те, що ми працюємо не для суспільства. Бачите оцей список? Сьогодні до мене звернулася група хазяїнів, прохаючи прийняти їх до колгоспу. Вони визнали, що тільки спілка середняка з бідняцтвом є правдивий шлях середняків.

— Ура!

В списку двадцять п'ять хазяїнів.

— Пиши мене теж!

— Геть глитаїв!

— Залиши, Сашо!

— Нас теж.

Публіка починає відігріватися. Дедалі більше вигуків. Летять записки. Раптом один устає.

— Тепер ясно, хто глитаї і хто ні. Вступимо ми всі, чесні громадяни, гуртом до колгоспу. І село—один колгосп.

— Хай живе!..

Довго плескали. Іполітов був дуже задоволений. Фомін саяв. Після зборів Наташа піджидала Дронова. Разом ішли додому. Дронов мріяв:

— Завтра заявлю про сто відсотків.

— Не кваптесь так, зачекайте, поки запишуться.

— Ви не вірите в ентузіазм?

— Ні.

— Наташо!

— Дронов, не обдурюйте себе. Я краще бачу події, ніж ви. Ви певні, що сьогодні перемогли.

Між Дроновим і Наташею вперше трапилося непорозуміння. Зривалися холодні, образливі слова. Коли підійшли до вчительського дому, Дронов попрощався й хутко пішов, ні разу не озирнувшись.

XXXVII

Другого ранку сорок чотири господарства вступили до колгоспу, з них тридцять п'ять було середняцьких. З тими, хто вступив на зборах, відсоток став досягати вісімдесяти. Телешов був незадоволений, та на нього ніхто не звертав уваги.

Навіть Кирка розсердився. Ухвалили піти по дворах і загітувати нерішучих. Дронов поставив вимогу подати список тих, хто не вступив. Виявилось, що за деякими винятками майже поспіль біднота, при чому серед них десятеро колишніх партизанів.

XXXVIII

Обидва були зажурені, коли звернули на базарний майдан, де власне був центр села.

Вони з Киркою допіру зазнали поразки. Дронов сам хотів побалакати з Сливкою і Керданом. Пішли до їх. Одного не застали дома, а другий, тільки побачив їх біля воріт, кинув оокиру, що нею колов тріски, і просто до саду, перескочив через паркан і світ за очима.

— Шкода, що втік Василь. Ви б його навернули... Вас люди слухаються.

З ганку майже збіг Машин.

— Вас саме до телефону,—крикнув Дронову.

Зайшли на пошту.

Говорив Кулагін. Питав, як справи. Він задоволений, що настрої змінився, але дивувався, чому Іполітов такий милосердний до глитаїв. Він повідомив Дронова, що на позавтра скликається першу нараду двадцятип'ятитисячників, де обмінюватимуться досвідом першого місяця. Запропонував йому сісти на коня, взяти з собою когось із місцевих колгоспників і вирушити.

— Обговоримо плян роботи й новий статут. Щойно дістали перші примірники.

Дронов зрадів.

— Дуже до речі. Мене через їх забарки беруть.

Кулагін натякнув Дронову, що він не вважає за потрібне втручання Іполітова в колгоспні справи.

Це Дронова вразило й потішило.

Коли вийшли, він вирішив на час своєї відсутности ли

пити заступником Клименка, а з собою взяти Кирку. Здивували ще його обережні слова Кулагіна про темп. В цьому він вгадував щось нове.

Темпи. Та район же сам за сто відсотків був. Навіщо ця обережність? Відігнав тривожні думки.

— Кирко, приготуй двох добрих коней і завтра вранці ідемо.

Кирка дуже зрадів несподіваній подорожі. Запропонував колишнього свого коня Дронову й зауважив:

— Тільки б Чара нас пропустила. Водички багато набігло.

XXXIX

Саша збудив його. Коні вже були нагодовані. Парубок повів їх напувати. Дронов, мерзлякувато позіхаючи, пройшов двором. Зазирнув до стайні, де парубок уже вовтузився коло коней, затримався на хвилинку. Хотів зібратися з думками. Сонний хаос ще плутався в його мозку. Він мало спав. Зразу відчув, як псується його настрої.

Вчора не вподобалося йому екстренне зібрання бюро осередку. Ухвала була поспішна. Примусова. А Іполітов... Коли старого, що йому допекло до живого, він змусив повернутися від дверей, які той мало не зачинив уже за собою, Іполітов повернувся до Дронова й цинічно сказав:

— Гарному комуністові іноді ускромлювачем звірів також доводиться бути.

— Гм... Ускромлювач звірів, ще не сповитуха. А може Телешов усе таки має рацію. Вряд щоб він знав село гірше за Комоліна й Іполітова. І чому Комолін прийшов із цією анонімкою, що її вліпили йому в вікно. А на зборах записка... Щось подібне. Дронов упізнав руку. А Клименко, подивившись на рядки списаного шматка газети, засміявся й промовив:

— Листи Зінов'єва.

Сміялися, навіть Іполітов посміхнувся. Хоч у тій анонімці Комолінові обіцяли кулю за колгоспну справу. Невже тільки

Комолін будує колгосп і він небезпечніший від інших для ворогів. А Фомін? Фомін учора подав заяву про вступ до партії. У нього виявилася рекомендація Спіріна. І тут Телешов знову став цапа. Невже старий завжди тільки здря свариться? Чи він є хоробрий лицар правди? І Комолін. Учора Комолін раптом попрохав у Дронова характеристику. Він його тільки місяць знає. Відмовив. А Телешову відмовив би? Ні, ніколи. Рекомендацію Комолінові дав Іполітов.

Осередок ухвалив, що темп переведуть на ударний. Цей останній тиждень мусить дати сто відсотків. Старий уперся. Кирка оповідав про виходи.

— Ми з ними впораємось,—сказав Іполітов і глянувши на Комоліна:—Петре, запиши і викликати.

— Як викликати? Аджеж допіру було сказано, що Іполітов не втручатиметься до суто-колгоспних справ. Клименков наказали, щоб стежив, але він слабкий, хоч кулаком вола заб'є: а Іполітов хитрий і владний.

І Наташа вчора увечорі тільки на ганку з ним побалакала. До себе не покликала. Все рветься, розповзається. Дронову здалося, що з його рук вислизнули всі нитки. А Сливка? Як швидко перескочив через паркан. Тільки п'яти мигнули... і вперта ворожа спина промайнула... Віддалявся стукіт кроків... Усе повзе, вислизає. Так не хочеться зараз від'їжджати звідси... Та треба. Ця конференція мусить дати багато. Зустріч із хлопцями. Побалакати щиро. Так, він із Федею поговорить одверто. Спитає його думки. Розкаже всі свої хитання. Очі Дронова вже блищать, почуває, як загублена рівновага повертається і всередині все заспокоюється.

— Товаришу Дронов, підійдіть ближче. На два слова. Дуже важливо. Не можна голосно сказати...

Дронов увійшов до стайні. В обличчя вдарило гострим запахом кінського поту, змішаного з м'яким коров'ячим теплом.

— Що таке? Корів іще не здали?

— Ні, — сказав Сапа підкреслено.—Аджеж, ви знаєте, що вчора з нашого двору перевели племінну худобу. Лишилися тільки сами наші.

Дронов відразу почув у тоні парубка напад на батька, але стайня справді була порожня.

Може він пішов проти батька? Той у партію записується, ну а цей же сам комсомолец.

— Що ти хотів сказати, Сапо?

— Скажіть, Михайле Йвановичу, може мені піти з батькового господарства?

— А для чого це тобі?

— Дуже треба.

— Адже, ви всі члени колгоспу?

— Я як раз про це.

— Не розумію...

— Я не хочу разом з ними лічитися в колгоспі. Хай вони з Марією Микитівною самі собі, а я сам собі...

Підозра Дронова розвіялася, але в душі здіймалася нова хвиля недовіри.

— Що тобі, хлопче, треба? Невже женитися надумав?

— Та ні,—відмахнувся той.

На дворі під ногами Кирки, що майже біг, весело хрустіли ранішні крижинки.

— Коли повернетесь, Михайле Йвановичу, тоді нагадаю, а при ньому не треба...

— Запізнився?—гукнув Кирка біля порогу.

— Ні, все гаразд. Ідьмо.—Увійшли до хати. Кирка інстинктивно знизив тон.

— Говорив з ними. Сказав, щоб не бузили. Налякав трохи. Всю справу мало не зіпсував. Вася зовсім був здався, а Данько пізащо. Сказав, уб'є когось і подається в Алатонські ліси, та й по всьому.

Дронов слухав Кирчине оповідання. Убивство, Алатонські ліси,—все це було для нього порожнім звуком. Він був схвилюваний іншим. Для нього було ясно, що на осередку буде негаразд.

— Побачимо, коли повернемось,—подумав і з почуттям тяжкої непевності вскочив у сідло. Від його рвучкого руху

буланий кинувся вбік, і Дронову ледве вдалося втримати рівновагу.

— Легше треба,—навчав його Кирка,—шенкелем треба орудувати.

Швидко проїхали через сонне село. Біля водопою стояли коні, корови. Прогриміли через міст Кожемячки. Повернули просто до гір.

— Як вони далеко, а здається ніби близько, близько,—не втримався Дронов.

— Усе велике здається нам дуже близьке, а спробуй но,—язика висолопиш поки дістанеш, та чи доберешся?—сказав Кирка.

Дронову вподобалося порівняння.

Вони перейшли на веселу ристь. Буланий був швидкий, м'яко ступав, тільки лякався каміння обіч. Коли з правого боку з'являлася яканебудь кам'яна брила, він шалено кидався шворуч, через це треба було їхати з лівого боку.

За розмовою вони не помітили, що на повороті білів, як потвора, камінь, занесений сюди давньою повинню.

Раптом Дронов полетів через голову коня. Кирка очнув, але перш, ніж встиг допомогти, Дронов уже стояв на ногах і лівою рукою спазматично стискав повід.

— Оце так пілот! Щаслива ви людина, Михайле Йвановичу! Так тільки щасливі падають.

Світало. Коли сонце підбилося, видко стало, як темнішає на південному боці горбів.

— Працює сонечко. Старається братішка.

— Так, запалило пічку.

Іхали... Дорогою розмовляли мало. Дронов поринув у думки. Коли згадка поверталася до Алешина, він починав хвилюватись. Непевність із Наташею гарячила сумом. Майбутня зустріч із хлопцями збуджувала надію набути ясності й певності.

Йому хотілося так стиснути буланого острогами, щоб той біг без втоми просто до гір, не зупиняючись до самої Бурної.

В Чарі завернули до колгоспуправи. Широкі вулиці, великі двори, багаті хазяйства, опасисті будівлі.

Вася Михайлов частує їх у допіру відкритій колгоспній їдальні. Мишка давиться від здивовання. Вася немилосердний у своєму задоволенні.

І справді... Усе краще, усе багатше ніж в Алешині. Одне тільки потішає, що чарському колгоспові вже два роки. Це заспокоювало Дронова. Більше досвіду, більше можливостей.

— Усе й у нас буде.

Після обіду рушили вчотирьох. Заступником Михайлова був симпатичний парубок, демобілізований червоноармієць.

— За тиждень у мене виїжджаємо—похвалюся Дронов.

— Що це так дуже рано?—посміхнувся Михайлов.—Земля ще не відгала як слід.

Мишка здивовано поглянув на Кирку. Але Вася незабаром набрався ще більшого сорому. Вони проїхали положисте місце, де дорогу залляла ледяна вода. Обїхали полем. На прогалинах виднілося коріння скошеної рослини. Тільки подекуди стирчало покинуте стебло з пухнастими кінцями. Михайлов подивився на поле й поважно промовив:

— Добра тут, либонь, була пшениця.

Кирка розкотився навмисне гучним сміхом, мало не впав із сідла, Кулебякін, заступник Михайлова, теж приснув. Дронов посміхнувся, не знаючи, в чім, власне, річ.

— Хо-хо-хо, ех, хе-хе-хе—гримів Кирка,—та це ж—ух ти—це ж очерет!

— Очерет?!

Дронов тепер не стримував сміху. Вася, не гублячи рівноваги, іронізував із себе.

— Це що? Попервах корову від бика ніяк відрізнити не міг

— Нічого, не бійсь, Василю Андрійовичу, ти в нас усе ж таки хазяїн. Очерет від пшениці відрізнити хоч і не можеш, зате знаєш, що таке колективний дух...

— От-от,—підтримував Кирка.

Сонце вже гріло спину.

Дронов трохи розстебнув куртку, хоч йому хотілося скинути її зовсім.

В повітрі було ще свіжо. Надто коли часом переходили на ристь.

XLI

У Бурній хлопці один за одним... Запитанням краю нема. Хто одержав із дому листа, хто ні?.. Що на заводі? Як на селі? Туркін зовсім чорний, уже встиг засмагнути від гірського сонця. Всі визнали, що Дронов схуд.

— Чули ми, з учителькою ти там дуже вже крутиш.

— Балачки.

Кирилова б'є по спині, тріпає за вуха.

— Дон-Жуан поганий. Знаєм усі твої витівки!

Силіверстов, що приїхав з округи, викликає бурю здивування. Старий залустив бороду. Він працює інспектором в окрузі.

— Мужик, справжній мужик, подивись!

Кулагін відкриває першу нараду колгоспкерівників.

— Любі товариші! Усі труднощі нашої справи полягають у тому, що колгоспне будівництво не має своїх інженерів, і через це ми будемо першими професорами — першими учнями одночасно в цій великій практиці соціалізму...—Він говорив, що помилки неминучі, але для того, щоб запобігти їм і зменшити число їх, треба ділитися досвідом.

Один по одному вставали керівники колгоспів і подавали рапорт.

— Холоднодол сто відсотків, Миколаєвка—сімдесят сім відсотків, Чари — дев'яносто два, Ухабіно — шістдесят.

— Ага—отже,—не я останній,—подумав Дронов задоволено.

Перейшли до практичних питань, скаржилися на непов'язки, малювали труднощі. Дронов багато нового почув для себе. Швидко, швидко записував до блок-ноту. В повітрі ви-

сіли відсотки, ймення, цифри, коні, корови, стайні, борони, плуги, гектари й пуди.

Дронов теж подав свій рапорт. Коли він скінчив і пішов до свого місця, до нього донеслося.

— Добре господарство налагодив.

Особливих зауважень не зробив і передчасних обіцянок не дав, як решта. Він жадібно вслухався в слова товаришів, вбираючи в себе досвід інших. Поклав на коліна тепер уже трохи зм'ятий жовтий портфель і писав, писав, писав.

У другій частині наради багато говорили про зарплатню і плян робіт. Із пляном було погано. Багато довелося говорити Кустову, на якого нападали. Із зарплатнею, по довгих суперечках, зупинилися на відрядній системі, при чому виступ Дронова був вирішальним. Прочитали одержаний новий статут. Тут Дронова двічі різонули слова.

— На основі добровільності...

Ці слова потом пройняли його, в серце штрикнули. Він крадькома подивився на Кирку й спитав:

— А як наші там?

— Я теж про це,— хитнув головою Кирка.

В перерві під час обіду, дорогою назад до клубу все розмови, розмови, розмови. Про корм, про методу агітації, про коней, про лазні...

— Справді, аджеж це мені ніколи й на думку не спадало.

Кирка був захоплений.

— Гарна річ така нарада. Більше почуєш, ніж на ярмарку.

Лаяли міські установи:

— Тільки вимагати вміють. Дай молока і шкури, і шерсти, а щодо їх стосується, так за поганий підпис мавш востузитися цілий тиждень.

— Треба написати до «Правди».

— Хлопці, пропозиція. Напишім колективного листа на завод!

Кустов живим сріблом бігає між людьми. То там, то там промайне. На єдиній машинці парткому вже друкують виро-

блені на нараді правила внутрішнього порядку. Вони будуть надруковані в «Причарський Правді».

— Розішлемо, хлопці, розішлемо. Не турбуйтеся, справа посувається. Сонце, бачите, як зажарює, головне, щоб член колгоспу вийшов на спільне поле, коли він заоре прокляту межу, тоді все буде на мазі. А доти для нього колгоспне питання тільки теорія.

— Теорія...

Дронов вбирає в себе ці слова, як висухла тлина раптово зливу. Ці слова не порожній звук, вони містять у собі практичний гарячий зміст, що його можна втілити в факти.

Доти тільки теорія. Звичайно, Дронов почував це й раніше, але не знаходив слів, щоб усе певно, ясно зформулювати.

Виступає Туркін. Федя ніби став довший, ніж раніше. Голову схиляє вбік.

— Я про теми хотів би сказати кілька слів і з цього боку висвітлити справу,—починає він.

Дронов почував, як його серце починає безладно вибивати такт. Це не слова, а каміння, що падаючи спричиняє біль і змушує берегтися. І Туркін у напруженій тиші розгортає картину, повз яку Дронову хотілося пройти за хвилин критичної самоаналізи. Федя веде далі, і слова його сумніву починають обурювати Дронова.

— Нас затиснули. Район вимагає ста відсотків. А маса шарахається. Ми потрапили між двома силами і природно, що ми відійшли від принципу прочитаного сьогодні статуту. Я не певен, що всі тисяча шістдесят дворів, колективізованих у Бурній, вийдуть у поле здійснювати теорію в житті.

— І таньба буде, коли не вийдуть,—крикнув Дронов,— У тебе тут під рукою всі — і Кустов, і Спірін, і Кулагін і весь апарат, а ми там осторонь.

— Я може не про себе кажу. Я тільки про те хочу сказати,—чи немає між ними таких, хто прийшли до нас на поміч, щоб виконати вимоги темпів і що тільки й ждуть слушної нагоди, щоб зрадити нас.

Виступив Кулагін. Видко було, що суперечка між ним і Туркіном була давня. І наприкінці Кулагін приголубив його кількома словами:

— Товариш Туркін не здатний спалахнути вогнем. Куди йому до Дронова. Та все ж таки поруч із ним можна погрітися: бо в його дев'яносто відсотків.

Спірін вискочив на трибуну.

— Ви гадаєте, що район із пальця висмоктав контрольні сто відсотків? Це революційне завдання. Це вимога району. Ви гадаєте, там у м'яча грали, коли прийшли до такої постанови. Ми повинні це зробити. Глитайня чинить опір, треба це зважити. Тут немає місця для широкої демонстрації. Катга викликала нас на змагання. У їх тепер вісімдесят три — пересічний відсоток. Невже дамо наш — вісімдесят шість?

Йому довго і палко плескали. Спірін то червонів, то блід від цього.

Вийшов Силіверстов. Він не агітував, не мітингував. Говорив діловито. Виявилось, що в багато місць, де порушили засади добровільності. Але це — хвороба темпу. Він закінчував:

— Щодо цього зробимо дослідження районів. Але це не значить затримувати темп. Найголовніше, треба закріпити досягнені успіхи. Цими днями скликаємо бідняцьку конференцію, що й покаже справжній настрій мас.

— Туди Захара пошлем, — шепнув Кирка.

Другого дня почали працювати секції. Делегати порозходилися. Кирка забіг до кооперативу, де дістав ордер на крам. Головною перемогою його була сотня пар чобіт.

Дронов пішов на пошту. Викликав телефоном Алешіно. Він хотів побалакати з Телешовим, та з прикрістю впізнав у грубці голос Комоліна.

— Ніби п'яний, — подумав Дронов.

— Усе цілком гаразд, товаришу голово! Знову вступило кілька з гладунів.

— Хто саме?

— Макеєв, приміром. Шишакін. Та крім того, Ленькін з'явився. Випустили його з бупру. Ну ми його візьмемо в роботу.

— Передай Клименкові, щоб жадних залякувань не припускати. Зрозумів?

— Як же не зрозуміти?.. Тільки це даремно... Це іноді не шкодить. Ви ж, товаришу Дронов, нічогосінько не розумієтеся на селі... Це вам, братіку, не завод.

Дронов поклав трубку й дав дві телеграми. Одну Телешову, викликаючи його на конференцію, другу—Топкінові про крам.

З Клименком побалакати не вдалося. Зіпсувався телефон. Дронов був сповнений тривоги.

Після конференції москвичі зфотографувалися й підписали вже складеного Туркіном і Силіверстовим листа на завод.

Закінчивши сніданок, Кирка вивів коні. Усі роз'їжджались. Михайлов із помічником лишалися ще в Бурній. До повороту їхали з Клуніном.

Той скаржився:

— Важка ця справа, братіку, з незвички. Тепер, після конференції, бачу, що найтяжче ще попереду.

— Правда,—сказав Кирка, — тепер тільки тяжкого й жди.

Розлучилися. Дронова точив неспокій. Де шлях ішов угору й обабіч уже висохло, Дронов поганяв свого коня вперед, але в грузькому місці Кирка його раз-у-раз наздоганяв. За останні два дні поле дуже змінило своє обличчя. Сніг лежав баранцями по низах. Чорними ребрами земля висунулася з-під снігу, на соняшних плямах із приємністю гріла боки; кожна колія шляху перетворилася на бурхливий потік, а канави обіч дороги широко несли воду вниз.

Сонце припікало вже весняним золотом.

XLII

Комолін зазирнув у записну книжку й нагадав Іполітову:

— Борисе Миколайовичу, так що ж робитимем?

Вони були у Фоміна. До скромної зеленої пляшки вилужили мариновані гриби. Подали копченої риби, курку. Пирого

з смаженою капустою, що подала Марія Микитівна, здалися надзвичайно смачними.

Говорили про те, що до початку сівби треба село перевести на комуни. Холоднодол, мовляв, і без того носа втре Алешину. Іполітов покладав надії на Дронова, якого вважав за людину палкої вдачі.

Той зробіть. Раз-два. І ніякої метушні. Одне село—одна комуна, і по всьому.

Комолін часто вихиляв велику чарку, але не було помітно, щоб він п'янішав.

— Люди тут, Борисе Миколайовичу, живуть без масштаба. Э дехто, що добре почали. От візьмім Клименка. Навіть не повірите, що в дев'ятнадцятому він кадрових генералів обдурював.

— А Фомін тут був тоді?

— Тут,—брехав Комолін.—Як же, брав участь.

— Тобто я на висипний захорів.

— А знаєте,—стерви: сімдесят партизанів п'ять тисяч біляків роззброїли, от Прошка, Ленькін, Васька Ананьєв...

— Кинь ти Ананьєва!

— Олександр Степановичу, ти мене не вчи, знаю, що кажу. Ананьєв сьогодні повернувся з міста, і в нього постанови ЦВК. І для Васюкова теж, а тому з ними треба бути той... Кажу, налякалися їх біляки, куди там! Усе здали, сорок п'ять кулеметів, чотири батареї, а інших трофеїв скільки...

— Молодець коваль, — погодився Іполітов.

— Сопля мерзла. Хотіли йому дати ордена червоного. Соромився... хе-хе. А знайшлася така людина, одержала за нього.

Іполітов насупив брови, витяг губи.

— І тепер... війна!

— Ну, яка...

— Тобто мовчи, Петре. Твоє діло писати, що диктують. Давай, товаришу Фомін, прізвища.

— Треба Макєєва насамперед...

— Не скрутиш, — сказав Комолін.

— Без ніякого ворожіння, — спалахнув Іполітов.

Фомін диктував прізвища. Комолін писав. Тільки іноді докірливо хитав головою. Коли скінчив, Іполітов устав, потягся, спитав:

— Приміщення готове?

— Усе в червоному. І Держинського начепили в кутку. Афектно!

— Медведеву наказав іти особисто по викликаних. При ньому двоє понятих. Хай влада діє.

Всі засміялися.

XLIII

Олексу Ленькіна відпустили з Бурної додому. Районовий прокурор без затримки звільнив його. Віддали шаблю й послали записку Дронову, щоб колгосп повернув йому узятих у нього коней. Колишній партизан, довготелесий сухорлявий чоловіча, баским жеребцем пройшовся селом, напоказ начепивши шаблю. Гарна штука була ця шабля. У важкій золотій оправі, а на піхвах блищали два самоцвіти. Кажуть, на лезі самого золота на п'ятдесят карбованців. Ленькінові начальник дивізії подарував шаблю з грамотою: «І стій далі з цією шаблею в руках на оборону рад».

Начальник міліції забрав у Ленькіна шаблю. Міліцейський витяг нагана, але Ленькін здався тільки тоді, коли пообіцяли, що переглянуть справу, проте справу не переглянули, шаблю забрали, та через кілька день Гвоздьова самого чорт поніс. Ленькін просидів у Бурній і от повернувся. Приїхав на село Дронов, і почалася колективізація. Про це знав Ленькін. Поля розказала йому на побаченні. Хвалила Дронова.

— Гарний чоловік. Смішливий, м'який. Справедливий. А молодий і білозубий.

— Ти зразу в зуби й дивишся.

— Та що ти! Вчителька за ним он як упадає. А знаєш Льошо, коли він буде в нас, варто вступити до колгоспу. Вони з Прошкою приятелюють. Біда, що Комоліна не зігнав, та Фомін дуже крутиться біля нього.

Перша дорога вела Ленькіна до коваля. Поцілувалися один з одним. Ленькін уже з порога почав картати Олю.

— Гарна жінка. Ух, бабо, на порох стер би тебе. Такого сорому наробила за погану корову. А ще комуністова дружина.

— Я не за комуніста виходила,—нападала вона, намагаючись приховати свою боязнь. Вона була певна, що Ленькін прохатиме чоловіка «повчити» її. Вона знала, що доки Прошка не понюхав горілки, усе буде гаразд, але якщо коваль вип'є хоч трішки, справа може повернутися для неї шедобре. А Ленькін витяг із кишені шівпляшку. Коваль відмовився. Не приймав організм велетня цього напою. На молоді він виріс. І Оля могла б на пальцях перелічити, скільки разів за п'ятнадцять років бачила чоловіка ш'яним. Прошка був твердий.

— Ні, Олексю, друже мій і приятелю! Не можу. Мене Дронов лишив замість себе. Ганьбити осередок? Ой-ой. Особливо ж тепер тяжкі часи переживаємо. На кінчику ножа гуляємо. Гли-тайня сичить, як гедзь восени.

Ленькін махнув і сам видудлив половину пляшки.

— Поля бреше. До колгоспу хоче. Скривдили мене люди ну та що ж. Розкажуй, Прошо! Хочу знати про колгосп.

XLIV

Майже місяць не одвідував Микита Андрійович свою хору дружину. По виселенні вона лишилася в сина.

Бахорев п'ятнадцять років не жив із дружиною. Похмурою тінню звисала вона над його життям. Удар, що паралізував її правий бік, прирік її на німоту. Були чутки, що це лихо є справа рук Микити Андрійовича. Ніби він якось так стукнув її, що вона позбавилася здоров'я на все життя. Але може не були й пусті балачки. Щоправда, Микита Андрійович був людина гаряча і з дуже важкою рукою. Із військовою службою, де він був надреченцевим унтер-офіцером, йому довелося покінчити через цю саму причину.

Він якось «ненароком» так ударив рекрута, що той за кілька день сконав у шпиталі. І даремні були клопотання його ясновельможности графа Щербинського, командира дивізіону, — йому довелося покинути службу. Призначили були його в жандармерію, та йому там не сподобалося, до того ж і вірст був не підходящий.

Граф не лишився боржником свого унтера. Він щедро заплатив йому за улана (аджеж не на свою волю й риск бив рекрута Микита Бахорев).

Бахорев повернувся додому. Причарський маєток графа видав йому цілий зруб і навіть очерету на дах. Корови й коні також знайшлися за підхожу ціну в графській економії колишньому унтерові.

— Де тепер його ясновельможність, генерал од кавалерії, найясніший граф? І такий пан за кордоном нудиться. Чеські брати дали йому притулок.

Микита Андрійович нікуди не ходив відколи почалося бездоріжжя. І тепер також вибирав таку годину, щоб напевне застати сина дома. Сергій і справді був дома і лагодив хомут.

Єлейний, церковний тон, яким старий промовив «добрий вечір», ніяк не пасував до мови цієї розумної, звиклої до глузування людини. На привітання відповів тільки син. Марта відвернулася, вона була з свекром на ворожій стопі. Сергій злякано звів на неї очі. Аджеж погодилися, що не держатиметься надалі свого. Старий підійшов до дружини й сказав їй кілька слів. На обличчя старої не ворухнулася мертва маска, тільки очі трохи пожвавішали.

Сергій, скориставшись моментом, шепнув жінці:

— Не бузи ти з старим!

Вона повела плечем, але в цьому жесті було мало впертості.

— Сідайте, свекре, — сказала вона.

— А-а й ти тут? — повернувся старий до неї, — не помітив. — Він озирнув Марту з голови до ніг. Вона була гладка, струнка баба з відкритим лицем, що здавалось йому зухва-

лим. Чотирирічний шлюб із Сергієм дав тільки одну дитину. Бахорев знав, що в цьому винна вона. Береже себе.

Пальці Сергія швидко рухалися. Іноді блищав обтертий кінець шила.

— Кому робиш?—спитав старий невинно.

— Собі, звичайно. До сівби готуюся.

— Невже вийшов?

— Із колгоспу? Й не збираюся.

— Одне слово, для когось лоба грівш.

— Сказав, для себе.

— Чого дуриш себе, Сергію? Ясна річ, що комусь шиєш хомут і навіть не знаєш, на чийого коня потрапить.

— Ні, знаю. Уже призначили.

— Невже? Гм, гм... Якого дістав?

— Одного свого, а другий козьмінський.

Трохи помовчали. Старий, ніби ремигаючи, увесь час жував.

— Даремні це старання.

— Не видать...

— Я тобі кажу, не буде допущене це беззаконство.

— Хто не допустить?—спитав Сергій, не кидаючи шитва.

— Знайдуться люди, свої люди, спільники...

Сергій звів обличчя, засміявся.

— Чули вже це. Я вас прошу, батьку, про це при мені не казати.

— Балачки, кажеш? Подивимось.

— Ну й подивимось. Колгосп буде, а вам доведеться спарувати.

— А ти, що за їден будеш? Глитайський син! Сьогодні держать, а завтра по шиї.

— Неправда,—крикнула Марта,—він червоноармієць! Він служив і працюватиме. Звідки в тебе, Микито Андрійовичу, стільки лоті: як прийдеш, так і почнеш баламутити, й почнеш?

— Одне слово, батька продаєш?

— Притичиною ви стаєте державі, — сказала Марта злостиво, — заваджаєте. Солома ви в повені. Сергів, я прошу тебе, не слухай ти цих балачок.

— Продаєш? — уперто допитувався Бахорев.

— Ви не хочете зрозуміти, батьку, що коли один потопас, другий його врятувати може, а двоє все можуть зіпсувати... Фомін вас витяг, вам би й сидіти тихенько, чого баламутите?

— А може арканчик знайдеться? — сказав старий і лукаво посміхнувся.

Марта вийшла до шопи по дрова. Коли вона наколола трісок, старий зник. Сергій не дошив до кінця хомут. Сидів похнюпившись. Раптом узяв і сердито шпурнув хомут у куток.

— Ти куди? — спитала Марта здивовано.

— До Фоміна, — кинув Сергій уже в дверях.

Марта задумливо подивилась йому вслід... Їй не подобався раптовий вихід чоловіка. І старого ніби корова язиком злизала.

— Куди? — і Марта роздумувала, — вряд, що старий міг кликати Сергія до Фоміна, адже вони допіру дуже полаялися. А те, що він пішов до Фоміна, у Марти не викликало сумнівів. Сергій не брехав їй ніколи, як це роблять інші чоловіки на селі...

Марта була завзята прихильниця колгоспу. Вона через нього сподівалась визволитися з глитайського полону, куди потрапила через чоловіка.

XLV

В нижньому поверсі колгоспуправи відкрила свій «штаб» «Комсомольська борозна», що оголосила себе за ударну бригаду. До групи записався увесь комсомол, хлопці й дівчата.

Саша Фомін усією душею віддався цій справі. «Комсомольська борозна» поставила своєю метою бути першою в оранці, показати приклад готування, викликати подив і наслідування старих організованістю.

Крім комсомолу записалося ще троє безпартійних хлопців, Альоша Ананьєв, Андрюшка Лопатін і Гришка Торін. Вирі-

шили, що після сівби їх урочисто приймуть до комсомолу. Ідейну підставу «Комсомольській борозні» дав Дронов, оповівши зацікавленим хлопцям, як створюються ударні бригади на заводі, як викликають на соцзмагання.

Дронова комсомольці захоплено любили. Він бував на всіх їхніх засіданнях, поводився з ними просто, жартував, співав, танцював і виявив себе найкращим гармоністом. Навіть кращим за Кирку Писаренка, що досі найбільше вславився на селі.

Саша Фомін за ці три дні особливо відчував відсутність Дронова. Питання, що його він зачепив перед від'їздом Дронова, загострилося ще більше й робилося нагальним, але порадитися не було з ким. І не те, щоб Саша не любив своїх товаришів, які зробили його повноправним на селі, чи не довіряв їм, але питання було настільки делікатне, настільки незвичайне, що він боявся звертатися на Вічкюткіна, який міг усе зіпсувати.

Поклав собі:

— Треба зачекати на Дронова, а покищо пильнувати.

Між іншим, Дронова чекали вже зранку. В управі було закрито засідання. Галасували. Старий Телешов грюкав дверима. На ганку сиділи колгоспники, курили, плювали й ляляли начальників.

А в першому поверсі «Комсомольської борозни» готувалися виїжджати в поле. Кожному було визначене коло обов'язків. Дівчат призначили на погоничів. Хлопців, міцніших, до плугів, сівалок та борін. За бригадира був Вічкюткін.

Цього вечора зивали мотузи для віжок. Увесь осередок був укупі. Працювали так з годину. На вулиці вже зовсім смерклося, коли Трохим Черненко помітив, що Фомина немає.

— Може він на живіт заслаб? — висловив хтось припущення.

— Він зараз прийде, — сказав упевнено Вічкюткін. Усі взялися до роботи, тільки Ананьєв бурчав: нікому було тримати кінці.

— Де Фомін, де цей чорт блукає?

Хтось вийшов на ганок і крикнув у двір:

— Фоміне! Сашко! На завтра залиш трохи.

В кімнаті зареготалися. А Саша так і не прийшов. Це викликало обурення хлопців. Доручили Вічкуткінові закликати до порядку тощо... Трохим Черненко сказав:

— Увесь вечір, ніби зелених яблук наївсь. Може, справді, захорів?

— Вияснимо. Годі.

Саша усе обмірковував становище. Він увесь вечір нудився, робота ніяк не йшла. Його жерли цікавість і страх.

— Ой, сказати Колі, чи ні? Почне копірсятися, а я сам ще нічого не знаю. Саме припущення.

Поклав зачекати, спершу впевнитися. Чекав слухної нагоди, щоб вислизнути. Коли Ананьєв штовхнув Маркелова і хлопці кинулися розводити цих півнів, Саша вислизнув. Пішов додому. В кімнаті з вулиці, де жив Дронов, у щілині віконниці блиснуло світло. Серце затремтіло.

— Невже дома?

На ганку, почувши приглушений гомін голосів, затримав кроки:

— Мамо (дуже рідко звав так Марію Микитівну), дайте трохи попоїсти.

Марію Микитівну підкупило ласкаве поводження. Пішла до передньої кімнати, звідки винесла хліба, ковбаси й червоне яблуко.

Через нещільно зачинені двері Саша зазирнув у кімнату. Там було душ із десять. Старого помітив одразу. Далі спину Москальова. Семкіна Акимку. Біла печі, притулившись, стояв Сергій, і чути було голос Шишакіна.

— Тільки треба з глуздом, громадяни, не дрова рубати збираємось.

Болдиреву—позбавленку теж примітив. Подумав:

— От так компанія!

Марія Микитівна нервово, без потреби, вешталася туди й сюди по кухні. Саша знав, що це значить. Мовчки їв ковбасу з хлібом.

Вийшов Фомін, на парубка й уваги не звернув. Підійшов до дружини й про щось тихенько перешепнулися. Фомін назвав її «Мур-мур». Ця велика ласка так само визначала, що Фомін задумує щось важливе..

Саша не зводив очі на батька, він дивився на його добре пошиті чоботи й раптом відчув, як груди його сповнюються збентеженням і неспокоєм... Стало нудно.

— Хвіртку треба замкнути, Мур-мур. А собаку одв'язати.

— Більше ніхто не прийде?

— Ніхто. Хіба Петро забіжить. Прожени. Скажи, що при йду потім.

Фомін приголубив жінку перш ніж повернутися до гостей. Поляскав її по плечі, подув у вуха.

Марія Микитівна не була гарною жінкою, але мабуть знала таємницю, що впливала на чоловіка. Фомін добре жив із дружиною. Сварилися вони рідко, і ранками Олександр Степанович довго не випускав її з ліжка, хоч їх рано викликали звідти численні господарські справи.

— Сашо, тато сказав, замкни хвіртку й спусти Лиска...

Хлопець піднявся й вийшов. Замкнув хвіртку на засув. Зупинився під вікнами.

За підвійними рамами було ледве чути. Він приліг вухом до віконниці й розібрав кілька слів.

— Коли біднякам можна, так ми теж не з дурних. Головна—організація.

Саша впізнав хриплий голос Семкіна. Пішов далі, спустив собаку, що зраділа, весело почала крутитися коло його, стрибала на груди й лапами бруднила йому куртку.

— Пішов геть, глітай!—сказав він грізно, відмахуючись від собаки руками. Кілька хвилин розгублено стояв на ганку. Рішив уже повернути назад до «Комсомольської борозни», коли раптом промайнула думка:

— Адже Дронов дозволяв йому часом грати на гармонії. А вона в тій кімнаті в шафі... Він піде, ніби за гармонією, й почує щось...

Так і зробив.

З удавано-байдужим обличчям, хоч серце скажено стукотіло, він навмисне лниво увійшов у кімнату. На нього навіть не звернули уваги. Тільки Сергій примружився злякано. Сашка швидко озирнув кімнату. «Шановне» Алешино було в зборі.

— Кампанія.—подумав він люто й раптом перестав хвилюватися.

Говорив батько:

— Отож, щоб не зірватися, треба кожному, хто може, вступити. Вступити треба. Це тим краще, що про того, хто вступить, балачки не буде, і він під покрівлю.

— Значить, покищо,—додав Москальов.

— Те хотів сказати,—підхопив Фомін,—що поки й це важливо.

— А як же вступити? Як саме?—цікавилася Болдирева.

— Не про вас мелеться, кумо... Вас і не приймуть. Аджеж ви позбавленка. На вас чекає інше завдання.

— Завдання,—подумав Саша,—як на осередку.

— А коли, а коли вступимо, то реманент, коней доведеться здавати.—хвилювався Митькин-старший.

— Щодо коней правда, а щодо решти—можна зачекати. А ті два-три дні себе покажуть...

— Справді, два-три дні поспішити треба,—вищав старий Бахорев.

Лиско загавкав. Фомін нервово схопився й почав частувати гостей:

— Куштуйте, їжте. пийте, громадяни...—Його погляд зупинився на сині.

— Ти чого тут?

— Я гармонію шукаю..

— Іди но поглянь, хто там ходить. Коли мене питаються, скажи, що не прийшов. Гаразд поясни.

Саша вийшов, обличчя його палало соромом. Як сміє батько використовувати його на таку мерзоту? Його, комсомольця. Лиско кидався на якусь тінь. На вулиці не було нікого.

— Ех, якби Дронов повернувся зараз,—Саша спинився на ганку. Думки розпеченим камінням палили мозок.

— Зачинити б двері, вікна, забити ворога, замкнути й підпалити з усіх боків.—Гіркота підступила до горла. Змахнув сльозу. Вперше в житті бачив справжнє батькове обличчя.

Незабаром поодинокі почали виходити гості. Останнім вийшов Сергій Бахорев.

— Ні, зятю,—сказав Сергій схвильовано.—Я тобі скажу, не на вірний шлях ти нас тягнеш. Кому потрібні ці? Аджеж ми з тобою все ж таки люди інші.

Фомін розсміявся.

— А ти гадаєш, я так хочу робити, як Микита Андрійович каже: «криши, бий, вогнем і мечем у кров і печінку»? Ні, треба робити так, щоб вийшло до діла. Колгосп мусить тріснути, а люди потрібні, і тоді... Заживем спокійно.

Бахорев мовчав, тяжко дихаючи. Коротко попрощався. Руки не подав. Фомін зачинив за ним хвіртку. Піднявся на ганок, не помітивши хлопця, що сидів у темряві.

Саша лишився на дворі. Він замислився. Лице йому горіло, змерзлі руки нервово стискали горло. Йому було ясно все.

Біля ганку застукала калаталка.

Вийшов Фомін. Він був одягнений. Саша впізнав голос Коломіна. Чув поквалпі слова:

— Іду, Петре, іду зараз.

Разом пішли вулицею.

XLVI

У голові Дронова тисяча плянів. Він поривається в Алешино. Пів ночі не спали вони з Киркою. Усе нові й нові пляни. В карташівському будинку відкриємо їдальню, в підвалі кух-

ня добра. А коли виселимо глитаїв, і для дитячого дому та поліжничого притулку місце знайдеться. Тепер найголовніше—точний плян роботи.

Дронов вирішив, поки ще розтань, зробити селу доповідь. Йому здавалося, що всі його пропозиції прийматимуть захоплено.

Погано спалося. Ледве світало, штовхнув у бік Кирку. Той тільки протер очі, був уже на ногах.

Коли виїжджали з Чари, небо ледве яснішало. Біля повороту, де дорога йшла в видолинку, зустріли валку підвід.

— Стій,—крикнув Кирка.

З одної підводи зіскочив Телешов і попрямував до Дронова.

— У мене до тебе є щось сказати, Михайле Івановичу, злізь на хвилинку, відійдемо вбік.

Дронов передав повід Кирці, якого, під'їжджаючи, голосно вітали візники. На третьому возі репетував Топкін.

— Ей, друзі, куди вас чорт несе?

— А ви чого так рано?

— Ми зрозуміло чого, вночі їдемо, з морозу користуємось, щоб не загрузнути.

Телешов із Дроновим відійшли обіч.

— Дронов, лихо сталося... Поки ти в Бурній був, Іполітов із своїм холуєм і Фоміном такого накрутили...

— Що зробили?

— Насамперед напилися. І вночі послали по людей, що не вступили ще. Медведева послали. Цього скрізь запрягають, а Фомін осторонь. І в сільраді кімнату приготували. Червоним оббили. В кутку портрет, на столі червоне, тут таки револьвер. Як на допит. На сонних нагримали, ставили просто: вступиш чи не вступиш? Люди казали про добровільність, а ті одно з револьверами присікуються. — Ми питаємо, вступаєш добровільно чи ні?

Сімох записали до глитайського списку. З них двоє бідняків. От із нами їде Макєєв. Його теж примусили.

— Ну а ви як?

— Та ми тільки вчора вранці взнали. Народ так і шелестить. Баби охають, а глитаї за кадило. Нахабно роздмухують.

— А осередок?

— Скликали. Покликали Іполітова. А той замість одвертості знаєш, що втрутнув? Хотів зробити, щоб на зло глитаїні оголосити колгосп комуною. А ти наших знаєш, мало не прийняли. Троє було за, а ми четверо проти.

Дронова охопила лють:

— Та це ж провокація!

— Про комуну балакають, а в мене вчора вийшло четверо, і один із найкращих—Микола Катускін.

— Більше нічого про вихід не чув?

— Ні. Але Кердана заарештував Медведєв. Ех, Стьопа! На першому-ліпшому ґрунті за гній буде.

Дронов поділився з старим своїми вражіннями від конференції.

— Ні, братіку, ти з своєю кухнею зачекай. Боюся, що й так чужому суп наливаємо. Не треба цим каламутити народ. Не зрозуміють. Наше головне завдання вивести їх на поле. А поки на поле не введемо, вони не наші. Так, на це слід наполягти. Поки його землю межа відділяє, йому колгосп, сказати б...

— Теорія...

— Так, дуля!

Дронов розплився в усмішці.

— Добре кажеш.

— Правду кажу, чорт його бери!

— Ну, швидше повертайся, а я тут зроблю, що можна.

Попрощалися й незабаром загубили один одного за поворотом.

Дронов хвалив старого. Розповів про вихватку Іполітова з комуною.

— Привабливо, та зарано,—сказав Кирка. Їхали мовчки.

Дронову здавалося дуже значним те, що старий точнісінько так думав про вихід у поле, як говорили на конференції.

— І де тільки люди беруть гроші на це?—промовив раптом Кирка.

— У чім річ?

— Та в тім, що рано, а Топкін уже напідпитку. Хвалився, що Степана Шишакіна Фомінові вдалося загітувати, і той добровільно взявся, як для прикладу, їхати таким шляхом. Дурило Топкін. Це ж просто шкода-мужик. Макеєв—зовсім інша річ. Він би сам вступив.

Проїхали ріденький гайок. Дронов так само раптом опинився на вулиці Алешина, як і вперше.

Була післяобідня пора. На вулиці майже нікого не зустрічали. Тяжке місиво грязюки зв'язувало коням ноги.

Коли під'їхали до мосту Кожемячки, несподівано побачили прив'язаного до поруччя коня. На ньому була подерта вуздечка. До промоклих грудей липла повішена картонна табличка. Кирка розв'язав вузол і повернув до себе коня.

«Я безпритульна коняка, зроби що хочеш зі мною, веди куди хочеш, тільки в колгосп не веди, там з голоду здохну».

— Грамотно складено,—сказав Дронов спокійно.

— Фу, чорт,—і Кирка закрутив кількаповерхову лайку.— От тобі й агітація!—Він пристебнув до себе знайденого коня. Поїхали далі.

Біля воріт крайньої хати стояв хазяїн. Помітивши, що до нього наближаються, сховався за хвірткою. Дронов бачив, що Кирка помітив це, але удав, ніби не бачить. Кирка згадав усі його суперечки з колгоспниками. Чув слова бідняка Маркіна з свого ж району: «Не лагодитиму дах. Хай тече. Однаково хату заберуть у мене».

— Несвідомий це народ,—сказав він Дронову.

Дронов подивився на безпритульного.

— Голодний, мабуть?

— Так. Видать, днів три не шамав.

На боках гостро випиналися ребра. Очі вийшли з орбіт. Кінь розширяв ніздрі від зусиль, з цмоктанням витягаючи копита з грязької грязюки.

— Як можуть робити отаке з худобою?—дивувався Дронов.

— Ще й не те роблять,—зідхнув Кирка,—ух, і народ.

Біля будинку вчительки Дронов відїхав до краю, намагаючись «мальовничо» триматися в сідлі, але коліна залімили.

Дронов Фоміна дома не знайшов. Марія Микитівна на запитання відповідала знехотя, мляво.

— Не знаю, Михайле Івановичу, цілий день з ранку до вечора усе в колгоспі й у колгоспі. Нікого на хазяйстві немає... Я й Сашку мало бачу відтоді, як до комсомолу записався.

Дронов згадав розмову в стайні. Йому зробилося відразу неприємно розмовляти з цією переляканою жінкою. Проте казав далі:

— А вчора увечорі Олександр Степанович дома був?

— Вчора... не пригадую... так, був. Учора тільки пізніше по нього з сільради приходили.

— Ага,—подумав Дронов,—із сільради...

В колгоспуправі зустріла його незвична порожнеча.

У внутрішній кімнаті, де раніше працював Комолін, за книжками сидів старий Гіяцинтов.

— Бачу, хочете спитати, як це я сюди потрапив,—зустрів його старий.—З приємністю розповім. Мене, уявіть собі, цей Петро Васильович звелів прикомандирувати сюди, щоб упорядкувати його жахливо заплутані рахунки.

— Не розумію... Що власне негаразд?—спитав Дронов, якому в єхидних ділових словах здалася недоброзичливість до всього колгоспу.

— Скажіть, будь, ласка, ревізійна комісія переглядала колинебудь ці рахунки?

— Ні, не знаю... Може в їх не було часу...

— У вас ніколи не буває часу. Плигаєте, як блохи, і гадаєте, що йдете велетенськими кроками... До соціалізму... соціалізм...,—кашляючи засміявся.—Є у вас, товаришу, прикурити?—запитав він несподівано.

Дронов мовчки простяг пачку. Старий вийняв дві цигарки. Одну закурив, другу засунув за жовте вів'яле вухо. У старого

були великі настовбурчені вуха, колись білі, а тепер жовті від нікотину вуса, уїдливі щербатий рот і з усього незадоволені розумні очі.

— Я впорядкую, нехай так,—сказав він м'якшаючи,—і, коли хочете знати, з приємністю зроблю це для вас. Не дивуйтеся, я вірю в колгоспну справу.

— Ви?!

— Так, уявіть, я. Я замислився. Ви казали про машини. Знаєте, це було б геніяльно. А потім я прикинув, можливо це чи ні? При більшовицькій упертості—можливо. Усе в. Тільки людей спонукати треба. А ви це вмієте. Коли село вдасться індустріалізувати, ви розумієте, що це таке?

— А ви як гадали?

— Ніяк. Знаєте, коли росіянин сердиться, у нього розум у штанях.

Дронов засміявся. Його усмішка, що дедалі ширшала, здалася йому самому чудною. Адже останні три дні радіти було ні з чого.

— Одне слово, новий член колгоспу?

— З великою радістю, тільки, знаєте, одно мені не подобається. Цей паршивець Комолін прикомандирував мене сюди. Це, знаєте, урядовий злочин.

— Вірно! Ну, сідайте, Миколо Миколайовичу. Я цю справу оборудую. Завтра ж призначу комісію, хай розглянуть цю справу. А щодо... Я вирахую з утримання Комоліна вартість вашої роботи.

— Бачите, це буде правильно з соціал-педагогічного погляду. Ви знаєте, що таке соціал-педагогіка?

— Не знаю,—признався Дронов одверго.

Старий Гіяцинтов тільки зібрався розводитись, як до кімнати вдерся Вічкуткін і радісно закричав:

— Михайле Івановичу, а ми на вас як чекали!

У «Комсомольській борозні» кипіла робота. Ціла група дівчат, що їх Дронов раніше не бачив, була тут. Шили прапори. І транспаранти. Шура Маркелов тримав у руді китицю, стоячи на колінах над червоною тканиною.

— Актив працює,—показав Вічкуткін на дівчат.

— Правильно,—сказав Дронов і почув себе, як бджола у вулику.

Для кожного він мав якесь веселе слово. У кутку Саша Фомін стругав держално для прапора. Побачивши Дронова, він підійшов і ніби хотів щось сказати.

— Ти йди, працюй. Два дні в комсомолі, а вже починає нехтувати обов'язками,—сказав сердито Вічкуткін.—Ми пи- гання про тебе ще на бюрі поставимо.

— Що трапилось?

— Знаєте, вчора увечорі втік без дозволу.

— Треба покарати. Тільки не дуже,—сказав він тихше, по- мітивши, як зніксовів Саша.

— Товарищу Дронов,—крикнув Маркелов, як треба пи- сати «колхоз»—через одно «л» чи через два?

Дронов подумав трохи.

— «Коллектив» два «л».

— А що я сказав?..

Торін витяг із кишені «Причарську Правду» і показав:

— От вам «колхоз», одно «л».

Дронов глянув і розсміявся.

— Це, напевне, режим економії. Шпарте.

Прийшов коваль із Киркою. Клименко не вважав те, що сталося, таким темним, як намалював Телешов.

— Правда, працювали ночами. Але притискували здебіль- ша середнячків.—І в справі комуни Прохор також не вбачав чогось особливого. В топі коваля було багато спокою й байдужості.

— Захар любить погаласувати... Я йому казав: Іполітов із округи. Знає, що робить.

— Де тепер Іполітов?—спитав Дронов стривожено.

— Подався в Ухабіно з тамтешнім управителем погодитися про дорогу. Цими днями глитайчиків виселяємо.

В Кирці запротестував господар.

— Як можна по такій дорозі коней морити?..

— Поживем, побачимо,—махнув на нього Прохор.

Дронов розповів йому випадок із безпритульним конем.
— Те, що глитаї на все підуть, факт. Нам треба бути до цього готовими.

Рішили скликати бідняцький актив, щоб про це поговорити.

Кінець буде

ВОЛОДИМИР ДИБЕК

Робітник заводу імени «Жовтневої Революції»

СПОРУДИ

Зростають бетони
Під бій дизелів,
Проносяться темпи бураном,
Тут творять
    В могутніх руках мозолі,
Таврові крокви
Полягли на землі,
Ведично піднеслися крани.
Над поверхом,
    поверх.
В бетоні,
    бетон
Все вище кладуть ветерани.
Зливають тут цементу
    Тисячі
    Тонн.
Дав мах
    маховик,
— То не він,
    То дракон.
У танках
    проносяться ранки.
Наповнює груди
Притлушений звук.
Палають в напруженні

Тисячі рук
Під штурмом
Спорудних просторів.
Бурує будівлями
клекіт,

хаос...

Он молота стиснув
Колишній матрос,
Здритнулись під вдаром підпори.
То знов пронесеться
Шалений акорд
Металургійних заводів.
У темпах бурує
Приглушено порт,
У сотні
нових
небозводів.

МИХАЙЛО ГОПТА

В КУЗНІ

Підкладіть вугілля в горно,
Роздувайте міх,
Хай повисне дужим гроном
Металевий сміх.
Тільки іскри—
бризком,
блиском.
Тільки молот —
дужим тиском
Забиває дух,
— Ух-х!
клекіт
бух —
Забиває дух.
Г'ех ударю я, ударю.
На мільйони гін!